

УДК 339.96(497.1:496.5)
327(497.1:496.5)“1945/1948”
doi 10.46793/LZ-LIV2.135V
Оригиналан научни рад
Примљен: 16. 07. 2024.
Прихваћен: 06. 09. 2024

Др Игор Вукадиновић*
Научни сарадник
Балканолошки институт САНУ

ЈУГОСЛОВЕНСКА ЕКОНОМСКА ПОМОЋ АЛБАНИЈИ 1945–1948: МОТИВИ, ОПСЕГ И ИСХОД**

Апстракт: У истраживању је обрађен феномен југословенске економске помоћи Албанији након Другог светског рата. Идеја југословенског комунистичког руководства о уједињењу Југославије и Албаније почела је да се спроводи на пољу економије, у виду пребацивања привредних машина и производа из Југославије у Албанију и стварања јединственог економског простора две државе. Неколико стотина југословенских стручњака и радника послато је у Албанију како би учествовали у спровођењу петогодишњег плана привредног развоја те земље. Истовремено, преко 1000 албанских омладинаца и студената се стручно усавршавало у југословенским предузећима, стручним школама и факултетима. Амбициозни пројекат завршио се прекидом дипломатских односа две земље и протеривањем југословенских држављана из Албаније 1948. године. Истраживање је засновано на необјављеној архивској грађи Архива Југославије, Централног државног архива Албаније у Тирани и Дипломатског архива министарства спољних послова у Београду

Кључне речи: Југославија, Албанија, економија, Јосип Броз Тито, Енвер Хоџа, комунизам, Хладни рат

*

Политички оквир сарадње

Односи Југославије и Албаније након Другог светског рата заснивали се на специјалним везама које су комунистичке партије из две земље успоставиле у периоду од 1939. до 1941. године. Чланови Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију Миладин Поповић и Душан Мугоша су током већег дела рата боравили у Албанији, где су обављали дужност саветника Централног комитета Комунистичке партије Албаније¹

* vukadinovicigor3@gmail.com

** Чланак је настао као резултат рада у Балканолошком институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години број: 451-03-9/2021-14/200170 од 5. 2. 2021.

¹ Душан Мугоша, *На задатку*, Београд, 1973, 28–44; Александар Животић,

С друге стране, припадници предратног комунистичког покрета у Албанији су након окупације Југославије 1941. прешли на Косово и Метохију, где су ускоро постали чланови и функционери КПЈ. Иако је комунистички покрет на простору Косова и Метохије био неразвијен, Јосип Броз је 1942. формирао Привремени Главни штаб Народноослободилачке војске и партизанских одреда Косова и Метохије, на чије чело је поставио Фадила Хоџу, који је 1941. године из Албаније дошао у Ђаковицу као учитељ у склопу образовног система „Краљевине Албаније“.²

Незванични предлог Комунистичке партије Албаније да се Косово и Метохија након рата припоји Албанији, који је на лето 1943. године упућен Политбироу КПЈ, није довео до удаљавања две партије. Политбиро КПЈ је на предлоге за уједињењем Косова и Албаније реаговао кроз политику „намерне двосмислености“.³ Броз је у децембру 1943. године поручио да питање међунационалних граница не треба отварати док трају ратне операције, али да ће се питање припајања Косова Албанији „несумњиво отворити кад се рат заврши и када у обе земље завлада социјализам“.⁴

Током јесени 1944. године у Албанију се искрцала војна мисија Врховног штаба НОВЈ, предвођена Велимиром Стојнићем и Нијазом Диздаревићем, који су заменили Поповића и Мугошу на позицијама саветника Централног комитета Комунистичке партије Албаније.⁵ Албански комунисти су 22. октобра 1944. прогласили Привремену владу на челу са Енвером Хоџом, која је до 29. новембра 1944. преузела контролу над целом земљом. Албанија је постала једина земља у Европи у којој су комунисти након Другог светског рата дошли на власт без помоћи совјетских трупа. Ипак, због недостатка међународне подршке оваквом сценарију, комунистичка влада у Тирани у наредних годину дана није била призната од стране Велике Британије, САД и СССР.⁶

Југославија, Албанија и Велике силе (1945–1961). Београд, 2011, 99–101; Milenko Babić, *Enver Hodžina Albanija*. Београд, 1981, 25–26; Panajot Pljaku, *Nasilje nad albanskom revolucijom*, Priština, 1975, 29–30, 34 – 36; Мирољуб Јевтић, *Шунтари и ислам*, Прњавор, 1995, 79; Јуриј Хадалин, „Дуга Титова рука или како је Светозар Вумановић Темпо утицао на албанске војнополитичке прилике (југословенско-албанска партија шаха око Косова и Метохије у Другом светском рату)“, у: *Косово и Метохија у Другом светском рату: Седам деценија касније*, ур. Владан Виријевић, Далибор Елезовић, Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини, 250 – 252.

² Игор Вукадиновић, „Просветна политика Краљевине Албаније на Косову и Метохији током Другог светског рата“, *Токони историје*, бр. 1 (2021), 115.

³ Архив Југославије, 507, Савез комуниста Југославије, ЦК КПЈ, 1943/249, Писмо Миладина Поповића Ивану Милутиновићу, 29. 7. 1943.

⁴ *Josip Broz Tito: Sabrana djela. Tom 18, 1. decembar 1943–31. januar 1944*, ур. Pero Damjanović. Београд, 1984, 5–6, 250–251.

⁵ Velimir Stojnić, *Današnja Albanija*, Novi Sad, 1945; Nijaz Dizdarević, *Albanski dnevnik*, Zagreb, 1988, 14–16; 51–99; Božica Slavković, „Yugoslav diplomat in Albania Velimir Stojnić“, *Tokoni Istorije*, XXXI, 1 (2023), 69–92.

⁶ АЈ, 50, Председништво Владе ФНРЈ, фасцикла (ф.) 48, архивска јединица (а.ј.) 3.

Након преузимања власти у Југославији, Политбиро КПЈ је контролу над Косовом и Метохијом доделио Обласном народноослободилачком одбору Косова и Метохије, у којем су политички доминирали албански комунисти. Скупштина Србије је 3. септембра 1945. године формално установила „Аутономну косовско-метохијску област“. Нове власти су започеле прогон међуратних српских насељеника, који су на Косово и Метохију насељени у склопу аграрне реформе Краљевине Југославије. Комунисти су истовремено дозволили задржавање албанских колониста који су током окупације доведени на Косово од стране фашистичких власти Албаније.⁷ Ипак, југословенски комунисти нису извршили формалну предају Косова и Метохије Албанији, условљавајући тај потез претходним уједињењем Албаније и Југославије у јединствену државну заједницу. Хрватским и словеначким руководиоцима у Политбироу КПЈ идеја уједињења са Албанијом била је много ближа од идеје уједињења са Бугарском. У случају уједињења са Бугарском, постојала могућност угрожавања монопола који су над власти у партији и држави имали Броз и његови најближи сарадници, док уједињење са Албанијом није доносило ову опасност. Осим тога, стварање југословенско-албанске федерације било би праћено предајом Косова и Метохије Албанији, чиме би политички значај Србије у новој држави био додатно ослабљен.⁸ Из ових разлога, Политбиро КПЈ је 1945. године почео да предузима кораке ка постепеном укључивању Албаније у југословенски политички и привредни систем.⁹

Албанска комунистичка влада се током 1945. суочавала са непријатељским држањем Велике Британије и Сједињених Америчких Држава. Чланови британске војне мисије су истицали да у Албанији нема политичких и грађанских слобода, а овај став следили су и Американци.¹⁰ Иако су у

⁷ АЈ, 97, Комисија за аграрну реформу и колонизацију, ф. 5, а.ј. 48; Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH), fondi 490, Këshilli i ministrave, viti 1945, dosja 15, Njofitim i Ministrisë së Punëve të Jashtme, mbi dhënien e udhëzimeve për riatdhesimin e kosovarëve me nënshtetësi shqiptare që ndodhen në Jugosllavi, 6. 10. 1945; Игор Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)*, Београд, 2021, 215–260; Перо Симић, *Тито и Срби. књига 2 (1945–1972)*, Београд, 2018, 45–47.

⁸ Милован Ђилас је навео да је идеји о уједињењу Албаније и Југославије након рата „прилазио са искреним побудама“ и да му је „значило“ што би она омогућила „прикључење знатне и компактне албанске мањине Албанији као посебној републици у југословенско-албанској федерацији“ Идеју прикључења Косова Албанији је, приликом сусрета са Стаљином у Москви, споменуо и Едвард Кардељ. Milovan Đilas, *Susreti sa Staljinom*, London, 1986, 82; *Југословенско-совјетски односи 1945-1956: Зборник докумената*. Ур. Љубодраг Димић и др, Београд, 2010, 181; Edvard Kardelj, *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944–1957*, Beograd, 1980, 103–106.

⁹ Војислав Павловић, „Идеолошки корени Титове спољне политике. Југославија као део совјетске интересне сфере“, у: *Два века модерне српске дипломатије*. ур. Чедомир Попов, Драгољуб Живојиновић и Слободан Марковић, Београд, 2015, 237.

¹⁰ АЈ, 50, ф. 48, а.ј. 9, Извештај југословенског посланства у Тирани – Држање енглеске мисије.

ноембру 1945. признале Владу Енвера Хоџе у Албанији, западни савезници су испоставили захтеве у вези са предстојећим изборима за Уставотворну скупштину Албаније. Они су захтевали да избори буду слободни и без застрашивања гласача и противничких партија, као и да се дозволи слободан рад новинарима. Трећи захтев био је да нова Влада Албаније преузме све обавезе из уговора које су Албанија и САД склопиле до 1939. године.¹¹ Албанска влада није испунила захтеве Американаца, тако да су њени односи са западним силама у наредном периоду остали затегнути.¹² САД и Велика Британија су током наредних година спречавале покушаје Албаније да постане чланица Уједињених нација.¹³

Због подршке грчким комунистима у грађанском рату, нова влада Албаније се након Другог светског рата суочавала и са политичким притиском из Грчке.¹⁴ Граница Албаније и Грчке била је поприште честих инцидената у првим послератним годинама. Албанија је оптуживала Грчку да преко границе шаље курире који носе пропагандни материјал и шире га међу православцима на Југу Албаније. С друге стране, Атина је оптуживала Албанију да представља уточиште грчких комуниста, снабдева их оружјем и на тај начин активно учествује у грађанском рату у Грчкој.¹⁵

У таквим околностима, Југославија је преузела улогу заступника албанских интереса у међународним споровима са којима се комунистички режим у Албанији суочавао. Иако је Албанија током Другог светског рата проширила државну територију, уживала заштиту нацистичке Немачке и имала специфичан положај сличан оном који су имале Независна Држава Хрватска, Мађарска и Словачка, Титова Југославија је након рата инсистирала да се Албанији призна статус „жртве фашистичке окупације“ и да јој се исплате ратне репарације. Репарациона комисија ФНРЈ је помагала албанским властима у формулисању захтева за ратном одштетом од Немачке.¹⁶ Екипе из Југославије су у Немачкој демонтирале машинска

¹¹ АЈ, 507, Савез комуниста Југославије (СКЈ), IX, Спољнополитичка комисија ЦК СКЈ, Албанија, К.1/ I-11, Услови Сједињених америчких држава за признање албанске владе, 15. 11. 1945.

¹² Aleksandar Životić, „Pitanje Albanije u odnosima Jugoslavije i Zapada 1945-1947“, *Istorija 20. veka*, 3 (2010), 85–87.

¹³ Дипломатски архив Министарства спољних послова (ДАМСП), Политичка архива – 1946, Албанија, фасцикла 1, досије 8, Односи са другим земљама, I/115, Извештај југословенске амбасаде у Вашингтону Министарству спољних послова, 27. 3. 1946.

¹⁴ АЈ, фонд 792, ЦК КПЈ, IX, 1/II–34.

¹⁵ АЈ, 50, ф. 48, а.ј. 6–8, Извештај југословенског посланства у Тирани – Односи са Грчком; АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.1/ I-11, Изјава председника албанске владе генерал-пуковника Енвера Хоџе за нашу штампу, 21. 4. 1945; Beqir Meta, *Greek-Albanian tension 1939-1949*, Tiranë, 2006, 199–206.

¹⁶ ДАМСП, ПА–1945, Албанија, ф. 1, д. 28, Односи албанско-југословенски, I-376. Шифровани телеграм Министарства спољних послова војној мисији у Тирани, 30. 4. 1945.

постројења и превозила их до југословенских лука, одакле су бродовима пребацивана у Албанију.¹⁷

Југославија је била заслужна за то што је делегација Албаније позвана на Париску конференцију о немачким ратним репарацијама 9. новембра 1945. Била је то прва међународна конференција на којој је учествовала Албанија под влашћу Енвера Хоџе. Југославија се на конференцији одрекла дела своје репарационе квоте у корист Албаније.¹⁸ Југославија је давала подршку и албанском захтеву да јој Италија у склопу мировног споразума преда острво Сазан у Отратнском заливу, које је пре Другог светског рата припадало Италији.¹⁹

Због сукобљавања са комунистичком владом у Тирани мисија Управе Уједињених нација за помоћ и обнову је почетком 1947. напустила Албанију. Југославија је одлучила да помогне Албанији у вези са овим проблемом, тако да су југословенски бродови извршили транспорт преостале хуманитарне робе из западних земаља до Албаније.²⁰

На војном плану, Југославија је предузела кораке ка што већој интеграцији са Албанском народном армијом. До наглог прекида сарадње 1948, Албанској народној армији је из Југославије испоручено 243 аутомобила, 21 тенк, 116 топова, 55 хаубица, 102 минобацача, око 80.000 мина, 62 чамца, 97 радиостаница, 61 телефонска централа и неколико десетина хиљада војних униформи.²¹ У истом периоду, Југославија је школовала 470 официра и старешина за Албанску народну армију.²² Слање југословенског оружја Албанији је довело до међународног инцидента, пошто су 22. октобра 1946. два британска брода потопљена у Крфском заливу, у близини грчко-албанске

¹⁷ АЈ, 50, ф. 57, Помоћ Албанији у остваривању албанских репарационих захтева према Немачкој, а.ј. 677.

¹⁸ АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.1/ I-24, Југословенско-албански односи по питању репарација, децембар 1945.

¹⁹ АQSH, Grup fond 2, Ish arkivi qenderor i partisë, 3 Ish-komitete të partisë, Fond 14/APMP Komiteti qendror i partisë punës shqipërisë - Marrëdhëniet me partitë komuniste dhe marksiste leniniste, Struktura 110, Partia komuniste Jugosllave, viti 1945, dosja 1, Letra dhe telegram, në fribjisht, jugosllavisht e anglisht të legatës së R.F. të Jugosllavisë në Tiranë, Dërguar sh. komandant 6-8 gusht 1945, për këto çështje. Depeša Velimira Stojica Enveru Hodži o podršci Beograda zahtevu Albanije da joj pripadne ostrvo Sazan, 7. 8. 1945.

²⁰ АQSH, Fond 14/APMP, 110, Partia komuniste Jugosllave, v. 1946, d. 7, Radiograme për probleme ushtarake dhe të sigurimit të shtetit, shkëmbyer gjatë vitit 1946 midis Rankoviçit dhe Koçi Xoxes. Depeša Aleksandra Rankoviça Koçi Dzodzeu o neprijateljskoj politici novog rukovodioca UNRRA prema albanskoj vladi na çelu sa KPA, 15. 4. 1946; ДАМСП, ПА–1947, Албанија, ф. 3, д. 15, Помоћ УНРРА Албанији, 3/334, Телеграм југословенског посланства у Тирани Министарству иностраних послова ФНРЈ, 13. 3. 1947.

²¹ Миленко Васовић, „Како смо помагали Албанију“, *НИН*, 2. април 1989, 12.

²² *Исто*.

поморске границе. Бродови су, по свему судећи, потопљени минама које су поставили југословенски стручњаци.²³ Поред војне помоћи, Југословенски политички врх је достављао Енверу Хоџи поверљиве информације о активности герилских антикомунистичких групација на северу Албаније и пружао стручну помоћ за организовање службе безбедности.²⁴

Посета Енвера Хоџе Југославији 23. јуна 1946. године делимично је открила мотиве два руководства у политици интензивног приближавања две земље. Енвер Хоџа је у разговору са Брозом препоручио да се Косово и Метохија припоје Албанији. Према Хоџином сећању овог разговора, Броз му је поручио да је сагласан са његовим предлогом, али да то тренутно није изводљиво због противљења Срба. Одмах затим, Броз је отворио питање Балканске федерације и поручио Хоџи да би у случају уједињења Југославије и Албаније и припајање Косова и Метохије Албанији „било много лакше“. Албански лидер је на ову понуду реаговао уздржано, поручивши да ипак треба развојити питање Балканске федерације и питање Косова.²⁵

Броз је био заинтересован да Косово и Метохију припоји Албанији и тиме додатно ослаби значај Србије у федеративној Југославији. Ипак, промена међдржавних граница након Другог светског рата била је осетљива ствар, са којом су морале да се сагласе велике силе – Совјетски савез, Сједињене Америчке Државе и Велика Британија. Припајање дела територије Југославије Албанији било би спорно и с обзиром на чињеницу да су такву анексију 1941. године извршили режими Немачке и Италије. Осим тога, Броз је страховао и од потенцијалног незадовољства Срба овим исходом, који би могао да угрози његов статус неприкосновеног „вође“ целе Југославије. Зато је Хоџи предлагао формирање „Балканске федерације“ Југославије и Албаније, након чега би припајање Косова Албанији било третирано као „унутрашње разграничење“ између субјеката нове федеративне државе.

²³ AQSH, Fond 14/APMP, 110, Partia komuniste Jugosllave, v. 1947, d. 9, Relacion i legatës sonë në Moskë, 5 Qershor 1947, Dërguar ministrisë punëve të jashtme, mbi biseden me vl popoviç, më 30. 5. 1947; Ana Lalaj, „Burning Secrets of the Corfu Channel Incident“. *The Cold war international History project*, 70, (2014), 1–31.

²⁴ AQSH, Fond 14/APMP, 110, Partia komuniste Jugosllave, v. 1946, d. 7, Depeša Rankovića Dzodzeu o formiranju Albanskog nacionalnog komiteta u Italiji, 13. 4. 1946; Depeša Rankovića Dzodzeu o uputstvima za organizovanje službe bezbednsoti, 15. 5. 1946.

²⁵ AQSH, Fond 10, Enver Hoxha, gruppi III, nëndarja IV, v. 1969, d. 337/1. Bisedë e shokut Enver Hoxha, më datën 1.3.1969 me patriotin plak Kosovar Rexhep Duraku, babai i dëshmorit Emin Duraku, 1. 3. 1969; Enver Hoxha, *The Titoites*, Tirana: 1982, 271–272; Nexhmie Hoxha, *Kosova e lirë*. Gjirokastër, 2015, 48.

Интензивирање економског повезивања 1946. године

Југославија и Албанија су 1. јула 1946. склопиле Споразум о привредној сарадњи, који је представљао прекретницу у економским односима две земље.²⁶ Влада Федеративне Народне Републике Југославије се споразумом обавезала да ће помоћи албанској привреди, да ће упућивати југословенске стручњаке у Албанију, давати неопходне техничке савете и омогућити стручну обуку албанских омладинаца у Југославији. Договорено је да Југославија обезбеди Албанији кредит за набавку индустријских машина. Споразумом је предвиђено формирање мешовитих друштава, која су имала задатак да координишу акције помоћи Албанији.²⁷ Неколико дана касније, 9. јула 1945. две земље су склопиле и споразум о пријатељству и узајамној помоћи, који је имао елементе војног савеза и уједно предвиђао продубљивање економске сарадње.²⁸

Југославија и Совјетски савез биле су једине земље с којима је Албанија развила активне билатералне односе током прве две послератне године. Са осталим земљама углавном је комуницирала преко свог посланства у Београду. Југословенско посланство у Тирани је са одређеном дозом незадовољства гледало и на долазак совјетских стручњака у Албанију 1946 године.²⁹ Пре склапања економског споразума са Албанијом у мају 1947, Чехословачка је затражила сагласност Југославије за успостављање дипломатских и трговинских веза са Тираном.³⁰

У октобру 1946. године формирано је шест мешовитих југословенско-албанских акционарских друштава, са задатком да спроводе интензивну сарадњу две државе у сфери саобраћаја, експлоатације енергената, електрификације и банкарства. Споразуми о формирању југословенско-албанских мешовитих друштава су подсећали на споразуме које је Совјетски савез у то време склапао са Југославијом и осталим земљама Источног блока.³¹

²⁶ АЈ, 50, Председништво Владе ФНРЈ, ф. 57, а.ј. 678, Споразум о привредној сарадњи између Федеративне народне републике Југославије и Народне републике Албаније.

²⁷ АЈ, 50, ф. 57, а.ј. 637–638.

²⁸ Божица Славковић, *Југославија и Албанија 1945–1948: Економски односи*, Београд, 2020, 137–139.

²⁹ ДАМСП, ПА–1946, Албанија, ф. 2, д. 16, Трговина и снабдевање, 2/467, Извештај Јосипа Терђе Владимиру Велебиту о доласку совјетских инжењера у Албанију, 12. 1. 1946.

³⁰ ДАМСП, ПА–1947, Албанија, ф. 2, д. 1, 2/1, Телеграм Драга Кошмрља Министарству иностраних послова ФНРЈ 18. 5. 1947.

³¹ ДАМСП, ПА–1946, Албанија, ф. 1, д. 22, Унутрашњи привредни живот, I/473–475, Рад мешовитих друштава у светлости међусобни политичких односа у периоду до краја новембра 1947. године; АЈ, фонд 50, ф. 57, а.ј. 652, Мешовита друштва; Извештај Нако Спируа о преговорима са Борисом Кидричем о мешовитим друштвима видети: АQSH, Fond 14/APMP, 110, Partia komuniste Jugosllave, v. 1946,

Југославија и Албанија су 27. новембра 1946. у Београду склопиле „Уговор о усклађивању привредних планова, о царинској унији и изједначавању валута између Федеративне народне републике Југославије и Народне републике Албаније“.³² Према садржини уговора, албанска валута лек је изједначена са југословенским динаром, а укидањем царина створен је јединствени царински простор између две земље. Осим тога, договорено је да привредни план Албаније буде координисан са привредним планом Југославије. Уговор од 27. новембра 1946. је представљао је економски темељ на који је лако могла да се надовеже политичка и војна интеграције две државе.

Албанска делегација у Београду, предвођена Нако Спируом и Кочи Дзодзеом, је пред склапање уговора телеграмима комуницирала са Енвером Хоџом, разматрајући предности и мане потписивања уговора. У овим извештајима, који се чувају у Централном државном архиву Албаније у Тирани, долазила су до изражаја два супротна односа према Југославији. Кочи Дзодзе је, као пројугословенски политичар, истицао позитивне аспекте посете, попут тога да „Југословени воле Албанце“ и да „југословенски другови пуно пију“.³³ Насупрот томе, извештаји Нако Спируа били су у другачијем тону. Спиру је критиковао то што су Југословени правили „огромну пропаганду“ о њиховој помоћи Албанији. Он је сматрао да поједини југословенски предлози, попут изједначавања валута, нису били у интересу Албаније.³⁴ Енвер Хоџа је поручио Спируу да потпише понуђени уговор јер се Албанија налазила у тешкој економској ситуацији и није била у могућности да се супротставља југословенским предлозима.³⁵

Према извештавању југословенске штампе, више десетина хиљада људи у Тирани је изашло на улице како би прославило ратификацију

d. 12, Radiograme të shkëmbyera midis shokut Enver Hoxhes dhe Përfaqesuesve të palës shqiptare, Nako Spiro dhe Koçi Xoxe, për të biseduar me palën jugosllave në Beograd.

³² AJ, фонд 50, ф. 57, а.ј. 631, Уговор о усклађивању привредних планова, о царинској унији и изједначавању валута између Федеративне народне републике Југославије и Народне републике Албаније.

³³ AQSH, Fond 14/APMP, 110, Partia komuniste Jugosllave, v. 1946, d. 12, Radiograme të shkëmbyera midis shokut Enver Hoxhes dhe Përfaqesuesve të palës shqiptare, Nako Spiro dhe Koçi Xoxe, për të biseduar me palën jugosllave në Beograd, Telegram Koçi Dzodzea Enveru Hodži, 9. 11. 1946.

³⁴ Као пример југословенског хвалисања Спиру је навео то да су га три дана водили да посматра изградњу пруге Брчко – Бановићи. Опширније: AQSH, Fond 14/APMP, 110, Partia komuniste Jugosllave, v. 1946, d. 12, Radiograme të shkëmbyera midis shokut Enver Hoxhes dhe Përfaqesuesve të palës shqiptare, Nako Spiro dhe Koçi Xoxe, për të biseduar me palën jugosllave në Beograd, Telegram Nako Spirua Enveru Hodži, 9. 11. 1946.

³⁵ AQSH, Fond 14/APMP, 110, Partia komuniste Jugosllave, v. 1946, d. 12, Radiograme të shkëmbyera midis shokut Enver Hoxhes dhe Përfaqesuesve të palës shqiptare, Nako Spiro dhe Koçi Xoxe, për të biseduar me palën jugosllave në Beograd, Telegram Envera Hodže Nako Spiruu, 22. 11. 1946.

уговора о царинској унији Југославије и Албаније. Градске улице биле су украшене заставама Југославије и Албаније, као и сликама Хоце и Тита.³⁶ У дипломатским круговима на Западу је склапање уговора о царинској унији посматрано као корак ка стварању „Балканске федерације“ између Југославије и Албаније.³⁷

Улога Југославије у реализацији првог петогодишњег плана развоја Албаније

Влада Албаније је планирала да до краја 1947. године изради први трогодишњи план привредног развоја ове земље.³⁸ Међутим, због договора о усклађивању привредних планова са Југославијом, Албанија је објавила нацрт свог првог плана доста раније, а уместо трогодишњег, определила се за петогодишњи план, по моделу петогодишњег плана који је те године усвојен у Југославији. Југословенска савезна планска комисија је упутила бројне примедбе на албански план, и захтевала његову промену, што су албанске власти тешко прихватале.³⁹

Петогодишњи план је предвидео да чак 46% од укупних инвестиција буде извршено у сектору саобраћаја, што је оправдавано неразвијеношћу путне инфраструктуре и саобраћајне мреже у Албанији.⁴⁰ У тренутку израде плана, Албанија није имала ниједан километар железничке пруге у функцији, по чему је представљала јединствени случај у Европи. У таквим условима, петогодишњи план је предвидео изградњу железничке мреже од преко 350 километара пруга. Планске комисије Југославије и Албаније имале су различите визије око тога где треба да се граде пруге у Албанији током спровођења првог петогодишњег плана. Албанска влада је намеравала да Драч повеже са Валомом на југу земље. Југословенски предлог је уместо ове релације планирао пругу Скадар – Подгорица, што је било у складу са интересом веће привредне интеграције две земље. Албанци су на крају прихватили југословенски став, тако да је из плана избачена пруга до Валоне, а укључена изградња пруге ка Црној Гори.⁴¹

³⁶ АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.2/І-197, стр. 49–50, Тирана, 16. 12. 1946.

³⁷ АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.1/І-118, Тајнугов извештај о страним реаговањима поводом склапања царинске уније између Југославије и Албаније, 11. 12. 1946.

³⁸ АЈ, 50, ф. 56, О петогодишњем плану, а.ј. 396.

³⁹ Након разлаза 1948. године, обе стране су тврдиле да је петогодишњи план друге стране био непримењив. АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.2/І-135, Извештај Саве Златића Централном комитету КПЈ, 6. 7. 1947.

⁴⁰ АЈ, 50, ф. 55, а.ј. 227–228.

⁴¹ Пруга од Скадра до Подгорице на крају је завршена тек осамдесетих година двадесетог века. АЈ, 41, Савезна планска комисија, ф. 104, Нацрт пројекта привредног плана Албаније за 1947. годину, - опште напомене; АЈ, фонд 50, ф. 55, а.ј. 234.

Најстарија пруга у Албанији направљена је између Драча и Пећина и била је дуга 43 километра. Пругу су почеле да граде италијанске власти, али је 1943. године градња прекинута услед избацивања Италије из рата и повлачења њених снага са Балкана. Енвер Хоџина влада је 1948. успела да заврши пругу. Југославија је за изградњу пруге Драч – Пећин обезбедила грађевински материјал, као и стручне и техничке кадрове.⁴² О томе колико велики напор је Југославија уложила у овај пројекат, сведочи и то што је, пропорционално дужини пруге, више југословенских инжењера било ангажовано на изградњи пруге Драч – Пећин, него на изградњи пруге Сарајево – Шамац.⁴³ Осим тога, након добијања информације да ће испорука шина из Мађарске намењен за изградњу пруге Драч–Пећин каснити, Југославија је демонтирала 30 километара својих пруга и пребацила их у Албанију.⁴⁴ У сектору саобраћаја у Албанији је од 1945. до 1948. године ангажовано 315 југословенских радника и стручњака.⁴⁵

Обезбеђивање Албаније електричном енергијом представљало је још један велики подухват новог југословенског режима. Албанија је непосредно по завршетку рата имала само мање термоелектране, које су користиле нафту као погонско гориво, због чега су биле економски неисплативе. Уз помоћ Југославије, након рата је започета изградња хидроелектране „Селита“ код Тиране, као и фабрике воде за снабдевање становништва Драча и Тиране.⁴⁶ Радове је изводило југословенско-албанско друштво за електрификацију и предузеће „Хидроградња“. На пројекту електрификације Албаније је ангажовано 138 југословенских стручњака и радника.⁴⁷ Председништво Владе Југославије је у то време редовно извештавано о изградњи хидроелектране и фабрике воде у близини Тиране.⁴⁸ Након прекида југословенске помоћи 1948. године, Албанија је наставила изградњу уз помоћ Совјетског савеза и завршила је 1952. године, када је хидроелектрана „Селита“ почела са радом.

Југословенски стручњаци су након рата сматрали да би нафта могла да буде извор привредног просперитета Албаније. Нафтено поље у Патосу, у близини града Фјера у јужном делу Централне Албаније, откривено је

⁴² АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.2/1-197, Материјали о антијугословенским испадима владе у Тирани, 5.

⁴³ Игор Вукадиновић, „Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)“, (необјављена докторска дисертација). Филозофски факултет: Београд, 2020, 158.

⁴⁴ АЈ, 50, ф. 57, Привредни односи између ФНРЈ и Албаније, а.ј. 598–609.

⁴⁵ АЈ, 50, ф. 57, Албанско-југословенско друштво за експлоатацију железница, а.ј. 541–547; И. Вукадиновић, „Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)“, (необјављена докторска дисертација), 158.

⁴⁶ АЈ, 50, ф. 55, а.ј. 201.

⁴⁷ АЈ, 50, ф. 57, Хидроградња, а.ј. 552–554.

⁴⁸ И. Вукадиновић, „Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)“, (необјављена докторска дисертација), 159.

1928. године и представљало је једно од највећих нафтних поља у овом делу Европе. У близини Патоса се налазило друго највеће нафтно поље, названо Кучова, према оближњем граду. Југословенско-албанско нафтно друштво је радило на обнављању нафтне платформе у Патосу и стављању у функције нових бушотина на нафтном пољу у Кучови. Југословенска и албанска планска комисија имале су амбициозне планове по питању изградње нових нафтних бушотина у централној Албанији, тако да су као свој циљ постављале то да до 1951. године производња сирове нафте порасте шест пута у односу на 1946.⁴⁹ Осим тога, планирано је да производња угља до 1951. године порасте 939%, а производња битумена 783%.⁵⁰

У нафтном и рударском сектору у Албанији било је ангажовано 102 југословенска стручњака и радника. Рад југословенско-албанског мешовитог друштва за нафту је био обележен сукобима између југословенских и албанских стручњака, који су једни друге оптуживали за неспособност и „саботирање“ пројекта.⁵¹ Југословенска заинтересованост за албанску нафту је касније коришћена у оптужбама Комунистичке партије Албаније да је Југославија покушавала да експлоатише албанске природне ресурсе.

*Табела 1. Југословенски стручњаци и радници ангажовани у Албанији 1945–1948. године.*⁵²

	Југословенски стручњаци и радници у Албанији 1945-1948. године
Сектор саобраћаја	315
Финансије и трговина	27
Нафта и руде	102
Министарство просвете	17
Пољопривреда	10
Индустрија	31

⁴⁹ АЈ, 50, ф. 55, Савезна планска комисија: Примедбе на петогодишњи план Албаније са нашим предлозима, а.ј. 203–204.

⁵⁰ АЈ, 50, ф. 55, Савезна планска комисија: Примедбе на петогодишњи план Албаније са нашим предлозима. а.ј. 205.

⁵¹ ДАМСП, ПА–1946, Албанија, ф. 1, д. 22, Унутрашњи привредни живот, I/473-475, Рад мешовитих друштава у светлости међусобни политичких односа у периоду до краја новембра 1947. године; АЈ, фонд 50, ф. 57, Југословенско-албанско друштво за експлоатацију и истраживање нафте. а.ј. 538–540,

⁵² АЈ, 550, Југословенско-албанско друштво за увоз-извоз, ф. 2, Спецификација извештаја о испорукама робе и извршеним услугама НР Албанији, 28. 2. 1949.

Електрификација и хидроградња	138
Министарство јавних радова	37
Координациона комисија и остали сектори	48
Укупно	725

У плану буџета Албаније за 1947. годину предвиђено је да 56,7% укупних буџетских прихода чини југословенски кредит од 2 милијарде динара. Насупрот томе, свега 21,2% новца у албанском буџету је требало да се обезбеди кроз порезе и приходе државних предузећа у Албанији.⁵³ У уговору о кредиту склопљеном у јуну 1947. године наведено је да ће се рок и услови отплате кредита утврдити „накнадним споразумом“ између две владе, али овај споразум није постигнут.⁵⁴ Кредит је заправо представљао бесповратну финансијску помоћ Југославије Албанији.⁵⁵ Око питања реализације кредита за 1947. годину касније је долазило до несугласица између две стране. Министар економије и индустрије Албаније Нако Спиру сматрао је да је за реализацију буџета и петогодишњег плана у Албанији неопходно да Југославија ревносно извршава своје финансијске обавезе у вези са кредитом Албанији.⁵⁶

Албанске власти су касније тврдили да је у склопу кредита за 1947. годину, уместо договорених 2 милијарде, испоручено свега 880 милиона динара. Југословенске власти су наводиле да су Албанији испоручиле робу у вредности од 1,4 милијарде динара. Југословенска страна је тврдила Албанци нису били способни да искористе материјалну помоћ из Југославије, и да је испоручена роба у вредности од 300 милиона динара остала неискоришћена у магацинима.⁵⁷ Доступни извори показују да је Југославија у оквиру кредита за 1947. Албанији испоручила робу у вредности од милијарду и осамдесет девет милиона динара. У овај износ нису урачунате хуманитарна и војна

⁵³ АЈ, 50, ф. 57, а.ј. 646.

⁵⁴ АЈ, 50, ф. 57, а.ј. 684, Споразум о кредиту од две милијарде динара за привредну обнову и изградњу Народне Републике Албаније.

⁵⁵ АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.2, 1/1-240, Преглед односа ФНРЈ и НР Албаније (У прилогу: Изградња привреде Албаније), децембар 1948.

⁵⁶ АЈ, фонд 507, СКЈ, IX, Албанија, К.2/1-135, Извештаји Саве Златића Централном комитету КПЈ.

⁵⁷ АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.2/1-153, Извештај Саве Златића Централном комитету КПЈ о актуелним питањима у КП Албаније, 8. 1. 1948.

помоћ, које нису биле обухваћене кредитом.⁵⁸ Помоћ Албанији за 1947. годину била је слична расходима буџета Црне Горе за ту годину, који су износили 1,249 милијарди динара.⁵⁹

Задатак да пребацује робу из Југославије у Албанију имало је Албанско-југословенско мешовито друштво за увоз-извоз, чије седиште се налазило у Тирани, а експозитура у Београду. Ово мешовито друштво је поруџбине из Албаније достављало Министарству трговине и снабдевања ФНРЈ, које их је прослеђивало ресорним министарствима.⁶⁰ Друштво за увоз-извоз се суочавало са недостатком евиденције, недовољном контролом над транспортом робе и неефикасном администрацијом. Југославија је у Албанију слала фабричка постројења, машине и металне производе, моторе, индустријске елементе, житарице и прехранбене производе, цемент, дрвну грађу, кожу, хемикалије и лекове, текстил...

Табела 2. Југословенске испоруке робе Албанији у склопу кредита за 1947. и 1948. годину (у динарима).

	Испоруке Албанији по плану за 1947. годину	Испоруке Албанији по плану за 1948. годину	Укупне испоруке 1947. и 1948. године
Лекови и хемијска индустрија	51.446.857,67	33.242.346,99	84.689.204,66
Грађевински материјал	32.287.134,84	16.626.551,38	48.913.686,22
Дрвна индустрија	58.270.177,03	22.457.461,06	80.727.638,09
Текстил	315.990.449,77	174.078.105,58	490.068.555,35
Кожа и обућа	85.415.421,7	15.985.589,13	101.401.010,83
Индустрија гуме	16.128.566,08	11.660.793,23	27.789.359,31
Електроиндустрија	25.841.477,74	5.278.646,21	31.120.123,95
Прехранбена индустрија	42.591.032,01	61.369.130,71	103.960.160,72
Пољопривреда и шумарство	52.799.640,75	31.448.967,26	84.248.608,01
Бродоградња	6.856.231,12	960.703,5	7.816.934,62
Црна металургија	55.406.953,89	6.230.819,5	61.637.773,39
Обојена металургија	10.798.907,79	12.651.524,64	23.450.432,43
Машине и метални производи	129.138.481,12	25.678.376,61	154.816.857,73
Угаљ и неметалне руде	1.049.609,74	3.099.255,16	4.148.864,9

⁵⁸ АЈ, 550, Југословенско-албанско друштво за увоз-извоз, ф. 3, Биланс на дан 31. 12. 1949.

⁵⁹ *Оштедржавни буџет Федеративне Народне Републике Југославије за 1947. Београд, 1947, VIII.*

⁶⁰ АЈ, 17, Министарство индустрије ФНРЈ, ф. 118, Депеша Министарства трговине и снабдевања Министарству индустрије о контингентима НР Албанији за II тромесечје 1947. године, 8. 3. 1947.

Производи прераде нафте	19.231.077,73	45.113.311,06	64.344.388,79
Моторна возила	71.279.438,56	/	71.279.438,56
Пренете фабрике	38.371.981,28	/	38.371.981,28
Разно	3.015.899,68	/	3.015.899,68
- Одобрења	- 1.524.275,44	-3.301.069,48	-4.825.344,92
Амбалаже и трошкови	54.534.499,98	11.090.624,99	65.625.124,97
Укупно	1.098.921.633,24	473.041.139,72	1.571.962.772,96

Подаци Југословенско-албанског мешовитог друштва за увоз извоз показују да су највећу вредност имале испоруке тканина и производа текстилне индустрије. Укупно је испоручено 490 милиона динара из ове индустријске гране, што је било више новца од буџета Аутономне косовско-метохијске области 1947. године.⁶¹ Вредне су биле и испоруке машина и металних производа (154 милиона), испоруке прехранбене индустрије (104 милиона) и индустрије коже и обуће (101 милион). Лекови и производи хемијске индустрије испоручени су у вредности од 84 милиона динара, а подједнаку вредност имале су и испоруке пољопривредних производа. Производи настали обрадом дрвета испоручени су у вредности од 80 милиона динара, а производи настали прерадом нафте у вредности од 64 милиона динара. Југославија је Албанији послала и 238 аутомобила и камиона са 27 приколица, чија вредност је процењена на 71 милион динара.⁶²

Пребацивање машина и комплетних фабричких постројења из Југославије у Албанију било је саставни део привредног плана Албаније.⁶³ Вредност југословенских фабрика које су пребачене у Албанију износила је 38 милиона динара. У току 1947. године у Корчу су пребачене машине из фабрике шећера у Црвенки. У Елбасану је 1948. године отворена фабрика мармеладе, након што су фабричка постројења претходно донета из Југославије. У Албанију су пренета и постројења за фабрику сардина, као и машине за прераду конопље. Помоћу штампарских машина пренетих из Југославије, у Тирани је након рата направљена модерна штампарија.⁶⁴

На основу података Југословенско-албанског друштва за увоз-извоз, Албанији је у склопу кредита за 1947. и 1948. годину испоручена роба у

⁶¹ Игор Вукадиновић, „Дотирање економије Аутономне косовско-метохијске области из буџета Народне Републике Србије“, *Лесковачки зборник*, LXIII (2023), 365.

⁶² АЈ, 550, Југословенско-албанско друштво за увоз-извоз, ф. 2, Спецификација извештаја о испорукама робе и извршеним услугама НР Албанији (1948, 1947).

⁶³ АЈ, 41, Савезна планска комисија, ф. 104, Образложење плана, а.ј. 3. Инвестициона изградња.

⁶⁴ АЈ, 50, ф. 57, а.ј. 507–508.

вредности 1.576 милиона динара, односно 31.520.000 тадашњих долара. Поред тога, Југославија је 1947. испоручила војну помоћ албанској армији у вредности од 332 милиона динара, односно 6.640.000 долара.⁶⁵ Укупна помоћ Албанији, не рачунајући трошкове транспорта и трошкове школовања албанских омладинаца, студената и официра, износила је 38.160.000 долара. Према индексу потрошачких цена америчког Завода за статистику рада 1 долара 1945. године једнак је вредности 15,17 долара 2021. Помоћ коју је Југославија упутила Албанији од 1945. до 1948. била је сразмерна данашњој вредности од 578 милиона долара.

Школовање омладинаца и студената из Албаније у Југославије

У мају 1946. године албанске власти су предложиле да се омладинци из Албаније стручно усавршавају у југословенским школама и предузећима. Након што је примио ову молбу, југословенски посланик у Тирани Јосип Ђерђа је предложио да Југославија преузме све трошкове школовања албанских омладинаца. Терет за финансирање овог пројекта пао је на министарства југословенских република, која су ускоро саопштила да немају довољно новца за покривање свих трошкова албанских омладинаца.⁶⁶ Министарство иностраних послова је закључило да би одустајање од финансирања албанских омладинаца нанело штету „југословенском престижу у савезничкој Албанији“. Председништво Владе је на крају одлучило да ипак пронађе додатна финансијска средства за боравак албанских омладинаца у земљи.⁶⁷

До краја 1946. године у Југославију је пристигао 391 албански омладинац. Највећи број њих, 170, је ангажовано у рударском сектору, у пољопривреди и шумарству је радило 129, индустрији 75, ПТТ-у 8, саобраћају 6, а на Радио Београду 3 албанска омладинца. Ученици и омладинци који су имали до 20 година били су смештени у домове ученика у привреди, док су старији омладинци били смештени у приватни смештај који су им обезбеђивала предузећа у којима су радили.⁶⁸

⁶⁵ АЈ, 550, ф. 2, Спецификација извештаја о испорукама робе и извршеним услугама НР Албанији, 1947, Грана – разно: рекапитулација.

⁶⁶ ДАМСП, ПА–1946, Албанија, ф. 2, д. 9, Албански држављани код нас, П/244, Писмо Министарства пољопривреде и шумарства ФНРЈ Министарству иностраних послова ФНРЈ, 20. 10. 1946.

⁶⁷ ДАМСП, ПА–1946, Албанија, ф. 2, д. 9, Албански држављани код нас, П/245, Писмо Министарства иностраних послова Председништву Владе ФНРЈ, 4. 11. 1946.

⁶⁸ АЈ, фонд 50, ф. 57, а.ј. 21–23, Албански омладинци у нашим стручним школама и предузећима.

Табела 3. Албански омладинци на стручном усавршавању у ФНРЈ по секторима и републикама, 1. децембра 1946. године.

	Србија	Хрватска	Босна и Херцеговина	Словенија	Македонија	Црна Гора	ФНРЈ укупно
Министарство пољопривреде и шумарства	66	14	15	12	7	15	129
Министарство рударства	79	9	48	34	-	-	170
Министарство индустрије	3	72	-	-	-	-	75
Министарство саобраћаја	-	6	-	-	-	-	6
Пошта и радио	11	-	-	-	-	-	11
Укупно	159	101	63	46	7	15	391

Око половина албанских омладинаца запослених у сектору пољопривреде су ангажовани у предузећима у Србији, док су остали били равномерно распоређени у осталим републикама. У сектору рударства Албанци су претежно били ангажовани у рудницама у Србији, Босни и Херцеговини и Словенији. Око трећина албанских омладинаца у рударском сектору је након кратког временаведеног у рударским окнима закључило да не жели да се баве овим послом и затражило премештање у друге секторе. Омладинци на усавршавању у индустријском сектору су распоређени у две индустријске школе у Борову и Славонском броду у Хрватској.⁶⁹ Шест омладинаца који су се усавршавали у сектору саобраћаја похађали су Железничку занатску школу у Загребу.

Председништво Владе ФНРЈ је републичким министарствима послало упутство да у што већој мери излазе у сусрет омладинцима из Албаније како би они стекли утисак да су дошли у „пријатељску и савезничку земљу, којој је стало до њиховог образовања“.⁷⁰ Југословенске власти су настојале да стручно образовање албанских омладинаца буде усклађено са привредним потребама Албаније. У индустријским школама Албанци су претежно ангажовани у лакој индустрији, која је имала највећи развојни потенцијал у Албанији. У пољопривредним школама, албански омладинци су уписивали смерове са предметима који су се односили на оне биљне културе које су успеваале у Албанији.⁷¹

⁶⁹ АЈ, фонд 50, ф. 57, а.ј. 22.

⁷⁰ АЈ, фонд 50, ф. 57, а.ј. 24, Поступак са албанским омладинцима.

⁷¹ АЈ, фонд 50, ф. 57, а.ј. 37, Закључак са саветовања по питању албанских омладинаца.

У јуну 1948. године, пред објављивање резолуције Информбироа, на усавршавању у стручним школама и привредним предузећима у Југославији боравило је 730 омладинаца из Албаније.⁷² Југославија је омладинцима покривала трошкове за смештај, храну, одећу и обућу, прибор, цепарац од 300 до 400 динара за ученике у средњим школама и просечну плату од 2.500 динара за омладинце запослене у предузећима. Југословенске власти су касније процениле да је на овај пројекат Југославија потрошила 32.150.000 динара.⁷³

До септембра 1946. југословенске просветне власти су утврдиле процедуру за упис држављана Албаније на југословенске факултете. Договорено је да део албанских студената у Југославији финансира Министарство просвете Албаније, а други део Комитет за школе и науку ФНРЈ, као и владе југословенских република у којима су се факултети налазили.⁷⁴ У децембру 1946. организовани су први приједи албанских студената на југословенске факултете.

Табела 4. Преглед студената из Албаније уписаних на факултете у Југославији школске 1945/1948. године.

	Стипендисти албанске владе	Стипендисти југословенске владе	Укупно албанских студената 1947/1948.
Универзитет у Београду	78	35	113
Универзитет у Загребу	83	25	108
Универзитет у Љубљани	61	32	93
Универзитет у Сарајеву	13	8	21
Укупно	235	100	335

Највише уписаних студената из Албаније имао је Технички факултет у Љубљани (86), Технички факултет у Загребу уписало је њих 66. Економски факултет у Београду уписало је 40 студената из Албаније, а Пољопривредно-шумарски факултет у Београду 30 студената.⁷⁵

⁷² АЈ, фонд 50, ф. 57, а.ј. 305, Извештај о албанским омладинцима у ФНРЈ.

⁷³ АЈ, фонд 50, ф. 57, Школовање албанских привредних кадрова у ФНРЈ. а.ј. 676.

⁷⁴ АЈ, 315, ф. 49, а.ј. 230.

⁷⁵ АЈ, 315, ф. 49, а.ј. 317–321.

Проблеми у економској сарадњи и избијање сукоба

У уговорима који су били у функцији привредне интеграције Југославије и Албаније из 1946. године налазили су се узроци каснијих спорова између две државе. До првих размирица је дошло већ приликом склапања споразума током 1946. године. Министар привреде и индустрије и председник Планске комисије Албаније Нако Спиру се противио изједначавању валуте и цена две државе, сматрајући да то није изводљиво.⁷⁶ Уједначавање цена је на крају унето у уговор о усклађивању привредних планова Југославије и Албаније, али није спроведено у пракси.⁷⁷ Југословенски посланик у Тирани Сава Златић закључио је да интензивирање економских односа 1947. године није довело до политичког приближавања, већ до захлађења у односима руководства две државе. Златић је признао да је било неодговорног понашања одређених југословенских стручњака, да је Југославија често каснила са испорукама одређених материјала и да је понекад у Албанију упућивана неисправна роба. С друге стране, он је приметио да је део албанског руководства покушавао да релативизује и омаловажи сваку врсту помоћи која је долазила из Југославије.⁷⁸

Спровођење амбициозних планова по питању економске интеграције две земље је у пракси наилазило на бројне проблеме. Због лоше организације, многи југословенски стручњаци су у Албанији недељама чекали да им се додели конкретна функција у овој земљи. Дешавало се и да стручњацима буду додељени задаци који нису били у складу са њиховим квалификацијама. Исплаћивање надокнада за рад такође је било разлог незадовољства, пошто су неким југословенским стручњацима и радницима у Албанији плате су касниле месецима.⁷⁹ С друге стране, Албанци су се жалили на надмено понашање југословенских стручњака и њихов потцењивачки став према албанским колегама. Организациони секретар КПЈ Александар Ранковић је овим поводом поручио југословенском посланику Златићу да „енергично сузбија“ сваку појаву ниподаштавања Албанаца од стране стручњака из Југославије.⁸⁰

О супротностима две стране сведоче и речи које је министар индустрије Албаније Нако Спиру упутио Звонку Вугрину, југословенском саветнику у

⁷⁶ АЈ, 50, ф. 56, Парификација валуте и изједначавање цена, а.ј. 382–385.

⁷⁷ Owen Pearson, *Albania in the Twentieth Century: A History volume 3, Albania as a Dictatorship and Democracy*, London, 2007, 306.

⁷⁸ АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.2/1-135, Извештаји Саве Златића Централном комитету КПЈ, 1. 7. 1947.

⁷⁹ АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.1/1-240, стр. 16.

⁸⁰ АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.1/1-135, АЈ, фонд 507, СКЈ, IX, Албанија, К.1/1-141, Делеша Александра Ранковића Сави Златићу о правилима понашања југословенских држављана у Албанији.

овом министарству, који је превремено повучен из Албаније због неслагања са албанским властима: „Могу ваши предлози бити добри, може то констатовати ваше Министарство или ваши представници у Координационој комисији, али то не значи да ми те предлоге морамо усвојити, то је чисто наша ствар хоћемо ли их усвојити или не“.⁸¹

Све чешиће несугласице између комунистичких режима Албаније и Југославије у вези са економском сарадњом током 1947, биле су праћене приближавањем Албаније Совјетском савезу. Културно-просветна делегација из Албаније предвођена министром привреде и индустрије Наком Спируом је у мају 1947. године у Москви и склопила неколико уговора о сарадњи. Југословенској страни је засметало што о овој посети није била претходно обавештена, већ је за њу сазнала тек када је албанска делегација већ стигла у Москву.⁸²

Југословенски и албански амбасадори у Совјетском савезу Владимир Поповић и Михал Прифти су 30. маја 1947. имали жустар разговор. Поповић је изразио незадовољство што је Албанија склопила економски уговор са Совјетским савезом, без претходног информисања Југославије. Прифти му је одговорио да Спиру у Москви није склопио никакав економски уговор.⁸³ Поповић је покушао да сазна више детаља о Спируовој посети и совјетско-албанским односима, али га је албански амбасадор у дипломатском маниру оставио ускраћеним за жељене информације.⁸⁴

Први човек Комунистичке партије Албанија Енвер Хоца је почетком јула 1947. године у Москви потписао трговински споразум између Совјетског савеза и Албаније. Он се, приликом боравка у Русији, жалио Стаљину на одређене потезе југословенског руководства.⁸⁵ Стаљин је поручио Хоци да сва помоћ Совјетског савеза Албанији мора да иде преко Југославије и да је добро што „мала Албанија“ поред себе има „савезничку Југославију“.⁸⁶

⁸¹ АЈ, 50, ф. 48, а.ј. 224, Извештај Звонка Вугрина Координационој комисији при посланству ФНРЈ, 17. 11. 1947.

⁸² Б. Славковић, *Југославија и Албанија 1945–1948: Економски односи*, 195; Enver Hodža, *Titoisti*, Tirana, 1982, 363.

⁸³ АQSH, Fond 14/APMP, 110, Partia komuniste Jugosllave, v. 1947, d. 9, Relacion i legatës sonë në Moskë, 5 Qershor 1947, Dërguar ministrisë punëve të jashtme, mbi biseden me VI Popoviç, më 30. 5. 1947.

⁸⁴ Као пример некоректног односа Југословена према Албанији, Прифти је навео и то што је југословенски студент Војне академије у Москви Пеко Дапчевић јавно причао да је „уједињење Југославије и Албаније завршено“. Опширније: АQSH, Fond 14/APMP, 110, Partia komuniste Jugosllave, 1947, d. 9, Relacion i legatës sonë në Moskë, 5 Qershor 1947, Dërguar ministrisë punëve të jashtme, mbi biseden me VI Popoviç, më 30. 5. 1947.

⁸⁵ Е. Hodža, *Titoisti*, 366.

⁸⁶ Ndreçi Plasari, Luan Malltezi. *Marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave 1945-1948. Dokumente*. Tiranë, 1996, 118; Критике на рачун Југославије, Енвер Хоца је изнео и у разговору са Вјачеславом Молотвом. Божица Славковић, *Југославија и Албанија 1945–1948: Економски односи*, Београд, 2020, 210.

Југославија је економски споразум Албаније и СССР тумачила као кршење споразума о координацији привредних планова Албаније и Југославије.⁸⁷

Неспоразуми из 1947. указивали су на различите концепције економске сарадње Југославије и Албаније. Југословенско руководство је сматрало да бржи економски развој Албаније није могућ без помоћи Југославије. Стога је предлагало потпуну интеграцију Албаније у југословенски привредни систем. У супротном, Југословени су тврдили да ће Албанија постати „лак плен западних империјалистичких земаља“.⁸⁸ Албански руководиоци имали су другачији поглед на политичке и економске односе две земље. Материјалну и финансијску помоћ коју је Албанија примила из Југославије, они су посматрали као међународну обавезу Југославије проистеклу из склопљених међудржавних уговора.

Након што је министар економије и индустрије Албаније Нако Спиру 20. новембра 1947. страдао под неразјашњеним околностима, југословенске власти су за дотадашње проблеме у економским односима две земље кривиле овог политичара. Државни буџета Албаније за 1948. се темељио на сличним основама као и буџет за претходну годину. Југославија се обавезала да обезбеди финансијска средства без којих буџет за 1948. годину није било могуће спровести. ФНРЈ је кроз кредит требало да обезбеди Албанији 3 милијарде динара, које су чиниле 48,5% укупних прихода албанског буџета. Упечатљив је податак да је и у буџету Аутономне косовско-метохијске области за 1948. годину планирано 56,9% буџетских прихода области чине дотације из остатка Србије.⁸⁹ Као и приликом склапања кредита за спровођење албанског буџета 1947, ни уговор о кредиту за 1948. годину није дефинисао начин на који ће Албанија вратити новац.⁹⁰

Погоршање односа између Стаљина и Броза у марту и априлу 1948. поклопило се за заоштравањем односа између Броза и Енвера Хоџе. Југословенски посланик у Тирани Јосип Ђерђа је у априлу 1948. закључио да проблеми у односима албанских власти према Југославији нису прекинути ни после смрти Нака Спируа, и да највећи део албанског комунистичког руководства, укључујући и Енвера Хоџу, већ дуже време гаји неповерење према југословенском руководству. Југославија је 22. априла 1948. демонстративно повукла своју војну мисију из Албаније.⁹¹

⁸⁷ Александар Животић, „Југославија и јачање совјетског утицаја у Албанији (1947–1948)“, *Токови историје*, 3, (2009), 94–116.

⁸⁸ АЈ, 50, ф. 56, а.ј. 380, Реферат о привредној структури Албаније, 6–8.

⁸⁹ Игор Вукадиновић, „Дотирање економије Аутономне косовско-метохијске области из буџета Народне Републике Србије“, *Лесковачки зборник*, LXIII (2023), 365.

⁹⁰ И. Вукадиновић, „Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)“, (необјављена докторска дисертација), 175.

⁹¹ АQSH, Fond 14/APMP, 110, Partia komuniste Jugosllave, v. 1948, d. 4, Letra të shkënyra midis shokut Enver Hoxhës dhe Marshal Titos, gjate vitit 1948.

Након објављивања резолуције Информбироа 28. јуна 1948, Албанија је била међу земљама Источног блока које су покренуле најагресивнију антијугословенску кампању. У року од неколико дана, уз бројне физичке инциденте, извршено је протеривање југословенских стручњака и радника ангажованих на спровођењу албанског петогодишњег плана.⁹² Мешовита друштва су укинута, а југословенски држављани у Албанији нашли су се под притиском да хитно напусте ту земљу.⁹³ Политички и економски односи две земље су обустављени, а Албанија се једнострано повукла из свих уговора које је склопила са Југославијом у претходном периоду.⁹⁴ Идеја Југословенско-албанског савезништва, у које је режим из Београда уложио значајна материјална и финансијска средства, доживела је потпуни крах.

Закључак

Југословенско-албански односи након Другог светског рата првенствено су били одређени личним амбицијама Јосипа Броза и његових сарадника, које су званично маскиране социјалистичким идеалом „интернационалистичке солидарности“ и паролем о „предводничкој улози“ Комунистичке партије Југославије међу земљама народне демократије. Уједињење Албаније и Југославије, уз припајање делова Србије Албанији уклапало се у Брозову тежњу да увећа територију државе којом влада и истовремено умањи територију српске федералне јединице, Ови планови су на економском пољу реализовани кроз пребацивање индустријских и пољопривредних машина и производа из Југославије у Албанију, чиме је наносена штета домаћој привреди.

Материјална помоћ коју је Југославија након рата послала Албанији није била у складу са економским капацитетима Југославије, која је у то време и сама била прималац стране хуманитарне помоћи. Југословенски комунистички режим се након рата бавио бројним економским и културним питањима у Албанији, попут стања водоводне мреже код Тиране, и снабдевености албанских школа потребним уџбеницима. Истовремено, југословенске власти нису отвориле питање положаја југословенске мањине у Албанији и остваривања њеног права на школовање на матерњем језику. Одступање од дипломатске праксе и подређивање државних интереса личним плановима комунистичких функционера представљали су важан фактор у слому совјетско-југословенских и југословенско-албанских односа 1948. Бесповратна помоћ и испорука робе Албанији током 1947. и 1948.

⁹² АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.2/І-191, 1-2.

⁹³ АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.2/І-193.

⁹⁴ АЈ, 507, СКЈ, IX, Албанија, К.2/І-157; АЈ, 507, ЦКСКЈ, IX, Албанија, К.2/І-191, Извештај Душана Диминића, посланика ФНРЈ у Албанији, о догађајима после објављивања резолуције Информбироа, 1, 2.

у вредности од милијарду и по динара, односно 40 милиона тадашњих долара, успориле су економски опоравак Југославије и додатно отежале њену ситуацију за време економске блокаде од стране земаља Источног блока.

Необјављени извори

Архив Југославије

Фондови: 17, Министарство индустрије ФНРЈ; 41, Савезна планска комисија; 50, Председништво владе ФНРЈ; 97, Комисија за аграрну реформу и колонизацију при влади ФНРЈ; 315, Комитет за школе и науку ФНРЈ; 507, Савез комуниста Југославије; 550, Југословенско-албанско друштво за увоз-извоз; 792, Централни комитет КПЈ.

Дипломатски архив Министарства спољних послова, Београд.

Политичка архива.

Arkivi Qendror Shtetëror, Тирана

Fondi 10, Enver Hoxha; 14, Arkivi Qendror – Arkivi i Partisë – Struktura; 14, Arkivi Qendror – Arkivi i Partisë – Marrëdhëniet me Partitë Komuniste/ Jugosllavi; 490, Këshilli i ministrave.

Литература:

Babić, Milenko *Enver Hodžina Albanija*. Београд, 1981.

Васовић, Миленко „Како смо помагали Албанију“, *НИИ*, 2. април 1989, 12–14.

Вукадиновић, Игор. *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)* (необјављена докторска дисертација). Филозофски факултет: Београд, 2020.

Вукадиновић, Игор. *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)*. Београд, 2021.

Вукадиновић, Игор, „Дотирање економије Аутономне косовско-метохијске области из буџета Народне Републике Србије“, *Лесковачки зборник*, LXIII (2023), 355–370.

Вукадиновић Игор, „Просветна политика Краљевине Албаније на Косову и Метохији током Другог светског рата“, *Токови историје*, бр. 1 (2021), 109–132.

Дедијер, Владимир. *Југословенско-албански односи 1939-1948*. Београд, 1949.

Dizdarević. Nijaz. *Albanski dnevnik*. Zagreb, 1988.

Ѓилас, Милован. *Susreti sa Staljinom*. London, 1986.

Животић, Александар. *Југославија, Албанија и Велике силе (1945–1961)*. Београд, 2011.

Животић, Александар. „Југославија и јачање совјетског утицаја у Албанији (1947–1948)“. *Токови историје*, 3, (2009), 94–116.

Životić, Aleksandar. „Pitanje Albanije u odnosima Jugoslavije i Zapada 1945-1947“. *Istorija 20. veka*, 3 (2010), 83–96.

Јевтић, Мирољуб. *Шунтари и ислам*. Прњавор, 1995.

Josip Broz Tito: Sabrana djela. Tom 18, 1. decembar 1943–31. januar 1944. Uredio Pero Damjanović. Beograd, 1984.

Југословенско-совјетски односи 1945-1956: Зборник докумената. Ур. Љубодраг Димић и др, Београд, 2010.

Оштредржавни буџет Федеративне Народне Републике Југославије за 1947. Београд, 1947.

Lalaj, Ana. „Burning Secrets of the Corfu Channel Incident“. *The Cold war international History project*, 70, (2014), 1–31.

Meta, Veçir. *Greek-Albanian tension 1939-1949*. Tiranë, 2006.

Мугоша, Душан. *На задатку*. Београд, 1973.

Павловић, Војислав. „Идеолошки корени Титове спољне политике. Југославија као део совјетске интересне сфере“. У: *Два века модерне српске дипломатије*. Уредили Чедомир Попов, Драгољуб Живојиновић и Слободан Марковић. Београд, 2015, 223–264.

Pearson, Owen. *Albania in the Twentieth Century: A History volume 3, Albania as a Dictatorship and Democracy*. London, 2007.

Plasari, Ndreçi, Malltezi, Luan. *Marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave 1945-194. Dokumente*. Tiranë, 1996.

Рјјаку, Ранајот. *Nasilje nad albanskom revolucijom*. Priština, 1975.

Симић, Перо. *Тито и Срби. књига 2 (1945–1972)*. Београд, 2018.

Славковић, Божица. *Југославија и Албанија 1945–1948: Економски односи*. Београд, 2020.

Slavković, Božica. Yugoslav diplomat in Albania Velimir Stojnić. *Tokovi Istorije*, XXXI, 1 (2023), 69–92.

Stojnić, Velimir. *Današnja Albanija*. Novi Sad, 1945.

Хадалин, Јуриј, „Дуга Титова рука или како је Светозар Вумановић Темпо утицао на албанске војнополитичке прилике (југословенско-албанска партија шаха око Косова и Метохије у Другом светском рату)“. У: Владан Виријевић, Далибор Елезовић (ур.), *Косово и Метохија у Другом светском рату: Седам деценија касније*. Косовска Митровица, 2016, 247–266.

Hodža, Enver. *Titoisti*. Tirana, 1982.

Hoxha, Enver. *The Titoites*. Tirana, 1982.

Hoxha, Nexhmie. *Kosova e lirë*. Gjirokastër, 2015.

*Summary***Igor Vukadinović****YUGOSLAV ECONOMIC AID TO ALBANIA 1945 – 1948:
OBJECTIVES, SCOPE, AND OUTCOME**

The study focuses on the phenomenon of Yugoslav economic aid to Albania following WWII. The Yugoslav communist leadership's idea to unite Yugoslavia and Albania into a single state began to be implemented in the field of economy, with the transfer of industrial machines and products from Yugoslavia to Albania and the establishment of a common economic and customs space between the two countries. Around 700 Yugoslav experts and workers were sent to Albania to help implement the country's first five-year economic plan, which had previously been agreed upon with the Yugoslav five-year plan. Over 1000 Albanian students and youth received professional training at Yugoslav faculties, secondary vocational schools, and industries. In 1948, the ambitious project came to an end with the abolition of diplomatic relations between the two countries and the expulsion of Yugoslav citizens from Albania.